

Egy „rendkívüli esemény” anatómiája

M. Szebeni Géza

1958. augusztus 16-án, egy békésnek ígérkező szombati napon bombaként robbant a hír: a berni magyar követségen *rendkívüli esemény* történt: a követség ellen kora délelőtt fegyveres támadást követtek el. A magyarországi megtorlások kellős közepén, a Nagy Imre és mártírtársai kivégzése után egy hónappal érkező hír alapjául szolgáló akció nem várt lehetőségeket nyújtott a „forradalmi munkás-paraszt” kormánynak. Egyrészt újabb, fényes bizonyítékot lehetett felmutatni annak a *Fehér könyv* által sulykolt tételnek a támogatására, hogy 1956 alapvetően az imperialisták felforgató tevékenységének és a különböző fasiszta, horthysta csoportok aknamunkájának volt az eredménye, másrészt a reménytelenül elszigetelődött kádári diplomácia lehetőséget kapott arra, hogy a nemzetközi téren zajló szovjet „békeoffenzíva” oldalvizén, saját külkapcsolataiban magához ragadja a kezdeményezést, és igyekezzen kitörni a karanténból. Ennek megfelelően a kormányzat a saját maga kreálta virtuális térben felvázolt ellenségkép elleni harcnak megfelelően – és hihetetlenül gyorsan – reagált.

Még mielőtt bármilyen vizsgálatot, ténymegállapítást végre lehetett volna hajtani, vagy az elkövetők kilétét megismerni s annak eredményeképpen az akció mozgatórugóinak legalábbis egy töredékét látni lehetett volna, a KÜM sajtóosztálya 1958. augusztus 16-i dátummal kiadta *A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának nyilatkozata a berni követség ellen elkövetett banditátámadásról* című tájékoztatót.¹ A dokumentum mintegy kijelölte a későbbi magyar (elsősorban belügyi) vizsgálatok irányát, megjelölte az elkövetők indítékait, „a szélesebb nemzetközi összefüggésekkel” együtt. A magyar részről később lebonyolított vizsgálatok e koncepció mentén haladtak, s nem tettek mást, mint hogy a felvázolt koncepció igazolását keresték, s minden elemet ennek rendeltek alá.

A sajtóosztály dokumentumában ez áll: „Két felfegyverzett, Svájcban tartózkodó magyar ellenforradalmár behatolt a követség épületébe és délelőtt 10 órakor lövöldözni kezdtek [sic!] a követség személyzetére. A követség beosztottjai önvédelemből viszonozták a tüzet. A tűzharc során az egyik banditát megsebesítették, majd beszorították a támadókat az épület egyik helyiségébe. A követség beosztottjai közül senki sem sebesült meg. A magyar követ kérésére kiérkező és az épületbe behatoló svájci rendőrök könnygázbombával ártalmatlanná tették, majd elszállították a banditákat.” Az illetékes

miniszterhelyettes még aznap bekérte a svájci követet, és a „legerélyesebben tiltakozott a gyalázatos támadás ellen, és a felelősséget teljes egészében a svájci hatóságokra hárította”.

A nyilatkozat emlékeztetett arra, hogy magyar részről több ízben szóvá tették, hogy a svájci hatóságok eltűrik a semleges Svájc területén az MNK kormányával szemben ténykedő ellenséges emigráns szervezeteket, e szervezetek rendezvényein felelős svájci tisztségviselők lépnek fel, a svájci sajtó egy része „meg-megújuló uszító kampányt folytat a magyar nép, a Magyar Népköztársaság, annak törvényes kormánya és a berni magyar követség ellen”. A svájci kormány a megismételt erélyes figyelmeztetések ellenére sem vonta le a megfelelő következtetéseket, nem hozta meg a szükséges intézkedéseket, annak ellenére sem, hogy nem sokkal korábban hasonló támadás érte Bernben a román követséget is. „Nem kétséges, hogy mindenek előtt a svájci sajtó által idegen imperialista hatalmak érdekében szított uszító kampány légköre, a svájci kormány nemtörődömsége teremtett talajt a banditák gyalázatos provokációjához.” A dokumentum ezek után rámutatott arra is, hogy kinek az érdekében állt az akció. Mivel a világ népeinek a figyelme az ENSZ rendkívüli közgyűlésére és az amerikai és angol imperialisták közel- és közép-keleti nyílt agresszióira irányul, és a leplezetlen agresszió miatti hatalmas felháborodás igen nehéz helyzetbe hozta az imperialista köröket, ez utóbbiaknak arra volt szükségük, hogy provokációikkal eltereljék a figyelmet agresszióikról. A nyilatkozat készítőinek „kézenfekvő” volt, hogy a követség megtámadása messzemenő politikai célokat szolgált, „tervezői újra lángra akarták vele lobbantani a mesterségesen szított magyar-ellenes kampány kialvófélben lévő tüzét”. Szándékuk azonban a „berni magyar követség vezetőjének és tagjainak az éberségén és bátor helytállásán hajótörést szenvedett”. A KÜM remélte a példás büntetést és azt, hogy a svájci kormány erélyes intézkedésekkel elejét veszi végre a „Magyar Népköztársaság népe és kormánya ellen szervezkedő banditacsoportok tevékenységének”.

A fennmaradt magyar dokumentumokban nincsenek közelebbi információk a berni követség elleni támadást elkövető két fiatalember kilétéről, de a mittellandi államügyészség vádiratában² találunk ilyeneket. A vádirat *Személyes viszonyok* bekezdése tartalmazza a támadás után életben maradt Papp Endre rövid életrajzát, e szerint a vádlott egy erdész fia, egy testvére van. Mindkét szülője él, apját 1957 nyarán elbocsátották munkahelyéről, „mert állítólag nem a Kommunista Párt tagja”, azóta munkanélküli, és egy ideig vizsgálati fogságban is volt. A vádlott öccsét rendszerellenessége miatt eltávolították a középiskolából. Papp Endre nyolc évig általános iskolába, majd két évig gimnáziumba járt, ahonnan politikai okokból „idő előtt kilépett”. Fúrómesteri képzést nyert, majd 1956 januárjától a forradalomig ebben a minőségében dolgozott. A Magyar Szabadságharcos Szövetségben katonai kiképzésben részesült, ekkor tanulta meg a géppisztoly és a lángszóró kezelését. 1956 őszén a kommunisták és az oroszok ellen harcoló Pécs környéki „munkásmilíciához” csatlakozott, majd 1956. november 18-án, a felkelés leverése után visszatért a szüleihez. 1957. február közepéig bujkált, akkor Jugoszláviába távozott.

Az egyik jugoszláviai menekülttáborban ismerkedett meg Nagy Sándorral, vele később együtt is lakott Svájcban, ide 1957. június 16-án érkezett egy menekülttranszporttal. Svájci környezete szerint „temperamentumos, indulatos és indulatosságra hajlamos ember” volt, pisztolyt hordott magánál, bár többször értésére adták, hogy „Svájcban ez nem szokásos, és nem is szükséges”. Állandó pénzzavarban volt, de adóságait rendezte, szorgalmas munkavégzésével meg voltak elégedve. Ezzel szemben „az igazságot nem szerette”, ezt azonban svájci környezete a kommunista rendszer nevelésének tudta be, mivel abban a rendszerben az embereket hazugságra nevelik. Nem ivott túl sokat, ezzel szemben a lakásában más magyarokkal találkozáskor sokat hangoskodott – szomszédjai éjszakai csendháborítással vádolták. Általánosságban jó hírnévnek örvendett, bieli házmestere és főbérloje „rendes fickó”-ként jellemezte. Munkájával elégedettek voltak, munkaszerető és illedelmes volt. A rendőrséggel ügye Svájcban nem volt.

A bírósági dokumentumok természetesen nem foglalkoznak a támadás során szerzett sebeibe időközben belehalt Nagy Sándor „személyes viszonyaival”. Róla annyit tudunk, hogy „1956 júniusában fegyverrejtegetés, a népi demokratikus államrend elleni izgatás, valamint szolgálati titoksértés (Magyarországon tűzoltó volt) büntette miatt jogerősen egy évre ítélték. A börtönből feltehetően a felkelők szabadították ki. A forradalom ideje alatt a Corvin közben már fegyveresen részt vett a harcokban”.³ Nagy Sándor Corvin közti kapcsolatára a Pongrátz Gergellyel történt levélváltása utal.⁴ Pongrátz Gergely a *Nemzetőr*-ön keresztül felhívta a Corvin közieket, hogy jelentkezzenek összeírásra, Nagy jelentkezett, mire Pongrátz Gergely kérte tőle, hogy küldjön magáról fényképet (a Corvin közben több mint ezren voltak, Pongrátz nem ismerhetett mindenkit, s feltehetően a provokációkat is el akarta kerülni), s jelezze az általa ismert „corvinistákat”. Ez azonban már nem történt meg. A támadás kezdetekor az épületben hazatérési engedély ügyében tartózkodó, s néhány nappal később a követségen jegyzőkönyvezett vallomást tevő Klejka Lászlóné férje elmondta,⁵ hogy ismerte Nagy Endrét a jugoszláviai menekülttáborból, ahol állandóan „magyar tűzoltó egyenruhában járt”, és hangoskodott. A gyakorlatilag használhatatlan információ kevés értékéből még az is levon, hogy Klejka László hazatérési engedélyért folyamodva nyilatkozott a követségen az ügyével foglalkozó munkatársnak.

A Külügyminisztérium sajtóosztálya által kiadott nyilatkozatot több, keltezés nélküli,⁶ a budapesti svájci követségnek címzett jegyzéktervezet követte – feltehetően a Svájcot referáló, II. politikai osztályon. Az nem derül ki a dokumentumok alapján, hogy végül is melyik tervezetet hagyták jóvá és továbbították. A jegyzéktervezetek az előzetesen már felépített és a nyilatkozatban megfogalmazott koncepciónak megfelelően készültek. Főbb elemeik az alábbiak voltak: a svájci hatóságok hosszabb ideje eltűrik az MNK ellen folytatott szervezett aknamunkát; az uszításban vezető szerepet játszik a svájci sajtó egy része; a svájci hivatalos személyiségek egy része aktívan fellép a magyarelles megmozdulásokon (ezek név és esemény szerinti megjelölése), s engedik, például, „a ma-

gyar nép egyik közismert ellensége és árulója, Kéthly Anna” közszereplését is; a magyar követség megtámadásáról tartandó sajtótájékoztató megakadályozása; a svájci hatóságok nemtörődömsége és felelőssége; a berni rendőrség nem állt a helyzet magaslatán, megmagyarázhatatlanul késlekedett; szervezett akcióról volt szó, ami kiderül a Nagy Sándornál talált és a rendőrségnek jegyzőkönyv kíséretében átadott dokumentumokból. Sajnálatos módon – így a jegyzék – a svájci hivatalos szervek nem határolódnak el a svájci sajtó uszító, „métélyező” kampányától, így ez utóbbiban a gonosztevőket népszerűsíteni próbálják. A hivatalos szervek remélhetően fellépnek most már a szervezkedő banditacsoportok és e „gengsztertámadás” szervezői és felbujtói ellen. A jegyzékben a magyar fél reményét fejezte ki, hogy „a berni követség elleni támadás végre a felelősségük tudatára ébreszti az illetékes svájci hatóságokat, és hathatós intézkedésekkel biztosítják Bernben a normális diplomáciai tevékenységhez szükséges nyugodt légkört”.

A vádaskodásoktól hemzseggő, végül 1958. szeptember 4-i dátummal ellátott⁷ magyar jegyzékre hivatkozva a budapesti svájci követség a „svájci kormány megbízásából” tárgyyszerűen úgy válaszolt, hogy a svájci hatóságoknak nyilvánvalóan feladatuk, hogy gondoskodjanak a berni külképviseletek biztonságáról. A követségek kifejezett kérése nélkül azonban nem gátolhatják meg, hogy a követség épületébe belépjenek egyes, a belépés megtiltására semmi alapot nem adó személyek – különösen akkor, amikor ezek a személyek már jártak a követségen, és a követség nem kérte további belépésük megakadályozását. A svájci hatóságok azonnal és eredményesen léptek közbe a magyar miszsióvezető kérésére – ellentétben a magyar Külügyminisztérium állításával. A szokás azt kívánta volna, hogy ezért a magyar fél köszönetet mondjon, ezzel szemben a magyar kormány élesen nekitámadt a svájci hatóságoknak, még mielőtt tájékozódott volna arról, hogy pontosan mi is történt. Ezért „nem helyénvaló” azon csodálkozni, hogy a svájci hatóságok nem fejezték ki sajnálkozásukat a történetek miatt. A Szövetségi Tanács szerint a svájci hatóságoknak semmiféle hiba nem róható fel, és semmiféle kártérítésre nem kötelezhetők a követségen belül lefolyt tűzharc okozta károkért. „A Szövetségi Tanács nem kevésbé szigorúan ítéli el az agressziót, amelynek bűne a két magyar látogatót terheli. Egyikük belehalt a követség személyzete által leadott lövésektől kapott sebeibe. A másikat a svájci büntető törvények szerint el fogják ítélni.” A svájci kormányt végül „meglepte” az, hogy az MNK „feladatának vélte”, hogy svájci vezetőknek szemére hányja, hogy olyan események kapcsán tettek kijelentéseket, amelyek „világszerte gyászt és felháborodást váltottak ki. (...) Minden szabad embernek jogában áll, hogy felemelje szavát, s tiltakozzon.” A jegyzék azzal zárul (feltehetően a magyar KÜM kapkodva kiadott nyilatkozatára válaszul), hogy a svájci jegyzéket átadás után nyilvánosságra hozzák.

A sietősen beindított magyar diplomáciai offenzívával egy időben természetesen belügyi vizsgálat kezdődött (az esetleges külügyminisztériumi vizsgálatnak nincs nyoma a fennmaradt dokumentumok között). A *Svájci követségünk elleni terrortámadás*⁸ című, iktatás nélküli összefoglaló dokumentumból nem derül ki, hogy hol és kinek a meg-

rendelésére készült. Alapossága, a benne szereplő adatok azonban sejtetik, hogy a több alkalommal említett belügyi vizsgálat⁹ részbeni eredményeit foglalja össze tájékoztató anyagként. Konceptióssá jellege ellenére is értékes forrás, mivel az események lefolyása meglehetősen pontossággal követhető a benne leírtak alapján.

A dokumentum szerint a berni magyar követség elleni támadás nem elszigetelt jelenség, nem spontán és egyéni akció volt, hanem előre megszervezték. A svájci rendőrség a készítők szerint tudott az akcióról, inkább segítette, ahelyett hogy megakadályozta volna a megvalósítását. A támadás során szerzett sérüléseibe később belehalt Nagy Sándornál talált iratok (naplója, levelei, rendőrségi okmányok) a jelentés szerint arra utalnak, hogy széles körű kapcsolatai voltak a Kádár-ellenes emigráns körökben, baráti viszony fűzte „a volt Corvin közti ellenforradalmár parancsnok” Pongrácz Gergelyhez és másokhoz. Rendszeres kapcsolatban állt a barátjával Papp Endrével, akitől rendszeres anyagi támogatást kapott, és akivel a támadást kitervelték és végrehajtották. A napló szerint a berni magyar követséget több alkalommal szemrevételezték. Nagy később, 1958 nyarán (június 26. és augusztus 11. között) hosszabb időt töltött Nyugat-Németországban. Papp Endre 1958. augusztus 12-én bement a berni követségre, és a sajtóosztály vezetőjét kereste. Szatmári követségi beosztott fogadta, akinek Papp azt mondta, hogy „nekem van eladni valóm, önöknek van pénzük, kössünk üzletet”. Szatmári személyazonosságának igazolásra szólította fel, Papp ezt megtagadta, és elment azzal, hogy „azt hittem, ügyesebb embereket küldtek ki”. Az összefoglaló szerint Nagy Sándor „szoros kapcsolatban állt a svájci rendőri szervekkel is”. 1958. január 23-án (ekkor két nyomozó és tolmács ment érte, és két órát töltött a rendőrségen), február 12-én, 14-én, 26-án és március 3-án volt a svájci rendőrségen.

1958. augusztus 16-án szombaton 9.35-kor a követség irodaépületénél bebocsátás kért két fiatal férfi (Nagy Sándor és Papp Endre) azzal, hogy hazatérési ügyben jöttek. Az érvényben lévő utasítás ellenére (egy személynél többet nem szabad beengedni) a fogadószoba felé vezették őket, ekkor egyikük fegyvert rántott, és „kezeket fel!” parancsot adott a nekik utat mutató Gottwald követségi alkalmazottnak. Ezt követően felszólította Gottwaldot, hogy zárja be a követség bejárati kapuját, mire Gottwald őt félretaszítva az utcára ugrott, a fegyveres kétszer utána lőtt – eredménytelenül. A fogadószobában tartózkodó és hazatérési engedélyért folyamodó „disszidens család” a „banditák behatolása után pár perccel” sikeresen kimenekült az utcára, ott azonban a rendőrség feltartóztatta¹⁰ őket, és kihallgatás céljából a rendőrségre vitte. A jelentés elkészültének időpontjáig az asszony (Klejka Lászlóné) hazatért, és tanúvallomást tett az eseményekről.

Miután értesítették a történetekről, a követség egyik, Varsányi nevű munkatársa kikiáltott az utcán posztoló rendőrnek, mire ő pisztollyal a kezében bement a követség kertjébe, és közölte, hogy erősítésért telefonál a rendőrségre. A „banditák már lövöldöztek”. Varsányi ezután felhívta a rendőri ügyeletet, ott azonnali intézkedést ígértek. Időközben

az épületből kimenekült Gottwald értesítette (mivel a házi telefonközpont üzemképtelen volt) a rezidencián kínai vendégekkel (diplomatakkal?) tárgyaló Marjai követet. A követ és Gottwald pisztolyokat vettek magukhoz, ezek közül egyet beadtak a konzuli szobában tartózkodó Belniák irodafőtisztnak, aki megadásra szólította fel a pénztárszoba felé rohanó Nagyot és Pappot. Mivel nem engedelmeskedtek, Belniák rájuk akart lőni, de pisztolya nem működött. Nagy és Papp időközben a pénztárszobába ért, és onnan több lövést adtak le a folyosóra. A pénztárszobában lévő aktákat válogatás nélkül pakolni kezdték egy sporttáskába, mivel úgy gondolták, hogy ezek tartalmazzák az általuk kompromittálónak vélt iratokat. Belniák és az időközben a követség pincéjéből előkerült Szabó felvette „a tűzharcot a banditákkal”. Ezalatt a követ ismételten intézkedésre szólította fel a posztos rendőrt, majd a pénztárszoba ablakát fedő spalettát becsapta, hogy a bent tartózkodó két támadó ne lásson ki az utcára, és ne lőhessen az udvarra. Ezután ő is bement az épületbe, és a konzuli szoba előtti beugró fedezékéből lőni kezdett a behatolókra.¹¹ Időközben a követségi, Veres követségi első titkár személyében, erősítést kaptak. Ez utóbbi csatlakozott az ügyeleti szobából lövöldöző Belniákhoz, és ő is lőni kezdett. Heves tűzharc bontakozott ki, Nagyot és Pappot több alkalommal megadásra szólították fel, de ők tovább tüzeltek. Varsányi újból felhívta a rendőrséget, ahol ismét azonnali intézkedést ígértek. 10.15-kor¹² Varsányi felhívta a svájci külügy politikai osztályának protokollját, közölte a történeteket, és jelezte a rendőrség passzív magatartását. A telefonbeszélgetés alatt polgári ruhás rendőrök érkeztek a követséghez, akiktől a követ az épület egyik ablakából azonnali intézkedést követelt. A rendőrök vezetője azt felelte, hogy teljesítik a kötelességüket, de az emberáldozatok elkerülése végett előkészületeket kell tenni, s közölte, hogy a behatolóknak menedéket nyújtó helyiségbe „gázbombát” szándékoznak dobni. A tűzharc első órája sem hozott rendőri beavatkozást, ezért a követ utasítására az épületen kívül várakozó munkatársai szüntelenül sürgették a rendőrök intézkedését. A lövöldözés hangjára nagy tömeg verődött össze, az időközben kikerülő rendőri erők tüzelőállást foglaltak el a követség körül, de nem hatoltak be az épületbe. Odabent közben az események drámai fordulatot vettek. „Az egyik bandita kidugta a fejét a fedezékéből és lőni készült, azonban az egyik követségi beosztott¹³ észrevette és gyors két egymás utáni lövéssel ártalmatlanná tette. Mindkét lövés a bandita fejét találta. Ekkor a másik banditát ismét felszólították a megadásra, de az továbbra is lövöldözött.”

11.00 óra körül abbamaradt a lövöldözés, a követ ismét felszólította a rendőröket az intézkedésre, s közölte, hogy az egyik támadó megsebesült, feltehetően elvérzik, a másik nem adja meg magát. Ekkor öt rendőr és a polgári ruhás parancsnok bement az épületbe, s kb. fél óra hosszat tanakodtak a teendőket illetően. A követ sürgette az intézkedést, s azt tanácsolta, legalább szólítsák fel megadásra a támadókat. Ez megtörtént. A követ magyarul elismételte azzal, hogy a svájci rendőrség van itt, dobja el a fegyverét, és jöjjön ki. Az életben maradt támadó 11.35-kor közölte, hogy a svájci rendőrségnek megadja magát, a követség tagjai vonuljanak el. Közben megérkezett a svájci szövetségi

rendőrség főnöke is, sajnálkozását fejezte ki a történetek miatt, s jelezte, hogy hathatóssabb intézkedéseket kell tenni a követség védelmére, esetleg bent is el kell helyezni egy rendőrt. A sebesült Nagy Sándort 11.40-kor elszállították, de a követ követelésére Papphoz hasonlóan őt is megmotozták a svájci rendőrök, de nála sem találtak semmit – a megmaradt lőszeren kívül. Ezt követően a rendőrök megkezdték a vizsgálatot.

A jelentés befejező része az incidenst követő „ellenséges sajtókampánnyal” foglalkozik, amely igyekezett az eseményt úgy bemutatni, mint a „Magyarországról nyugatra kényszerült emberek végső elkeseredésének megnyilvánulását”.

A tájékoztató szerint a követségre nem érkezett előzetes jelzés a készülő támadásról, a követ megtiltotta ugyan, hogy egyszerre két vagy több disszidált személyt engedjenek be, de a tilalmat a munkatársak nem vették figyelembe. Megnehezítette a helyzetet, hogy a telefonok rosszak voltak, a házi vonalak nem működtek, a városiak közül egykettő működött csak, de azok is megbízhatatlanul. Ez utóbbi helyzetre a követ több ízben utalt jelentéseiben, intézkedést kérve, de nem történt semmi. A biztonságot illetően is voltak problémák, bár sürgős intézkedések történtek.

Az ügygel a rendőrség kötelékében működő BM politikai nyomozó főosztályának II/3-as hírszerzési osztálya¹⁴ foglalkozott, ez készítette el, illetve gyűjtötte össze az incidenssel összefüggő dokumentumokat. A *Feljegyzés a követség elleni fegyveres támadásról* előadója a tűzharcban részt vett Varsányi György és Veres Mihály. A feljegyzés külalakja arra utal, hogy a követségnek a Külügyminisztérium (?) számára is készült szigorúan titkos beszámolójáról van szó, amely alapja lehetett az események fentebb ismertett összefoglalójának is. Az események lefolyását rendkívül részletesen felelevenítő feljegyzés megjelöli a Nagy Sándort ért, halálosnak bizonyuló lövést leadó személyt: Veres Mihályt, aki követségi I. titkár rangban dolgozott a külképviseleten. A továbbiakban a dokumentum a különböző lapok (angol, svájci) telefoni érdeklődéséről, a szovjet ideiglenes ügyvivő Marjainál tett látogatásáról, illetőleg a svájci KÜM protokollja egyik diplomatájának 13.05-kor történt érkezéséről számol be. 13.20-kor a követ beszélt a svájci KÜM főtitkárával azzal, hogy 14.30-ra nála lesz, s egyúttal sürgős intézkedését kérte a követség védelmére, „mivel az itt csoportosuló disszidensek a követség beosztottait, valamint a követségről távozó diplomataikat fenyegetik... A rendőrség 13.30-kor oszlatta szét a követség előtt gyülekezőket.”

Az események után két nappal a támadás kezdetén az épületben hazatérési engedélyért tartózkodó Klejka Jánosné „saját elhatározásából” a követségen tett és jegyzőkönyvezett tanúvallomásaiban¹⁵ a tűzharcban részt vett Veres Mihály köv. I. titkár és Belniák János köv. irodafőtiszt és Gasparik Mihályné jegyzőkönyvvezető (a követség pénzügyese) előtt elmondta: először két lövést hallott, s azt hitte, hogy a követségi beosztottat (Grünwaldot) lelőtték, majd a támadók egyike őt és társát a falhoz állította a követségi fogadószobában, s miután közölték a támadókkal, hogy ők magyar menekültek, letehettek a kezüket, s leülhettek, majd a velük lévő támadó kiment a fogadószobá-

ból. Ezt követően a tanú három lövést hallott. A támadók őket elengedték. Állítja, hogy a három lövést a támadók adták le, mivel „senki másnál fegyvert nem láttam”. Miután kijöttek a követségről, „a rendőrségre kísérték őket kihallgatásra, és szembesítették az időközben őrizetbe vett Papp Endrével, akiben ő azt a személyt ismerte fel, aki a fogadósobában rá tartotta a fegyvert. Ezt követően elengedték a tanút a rendőrségről.”

A követség elleni támadás belső kivizsgálását a követségre 1958. augusztus 19-én induló, rendkívüli futárként kiküldött Csecsei Kálmán rendőr őrnagy, a BM politikai nyomozó főosztálya II/3-as, hírszerzési osztályának munkatársa végezte.¹⁶ Az augusztus 20-ra dátumozott jelentése (melléklete?) tartalmazza Veres Mihály saját feljegyzését, amit „Cs. elv. kérésére” írt saját szerepéről. Ebben megerősíti, hogy a tűzharc során a két halálos lövést ő adta le „a banditára”.¹⁷ Így ír: „Pontosan 10.50-kor az azóta már megállapított [sic!] Nagy Sándor nevű bandita, valószínű az új helyzet megnézése céljából egy kicsit jobban kidugta a fejét és pisztolyát (kezét nem láttam) figyelve azonnal lőttem. Fejét találtam, nagyot ordított, majd még mozogni kezdett, mire még egyet lőttem gyorsan és ez a nyakát találta és ott maradt.” Még megjegyzésként hozzáfűzte, hogy a támadók 50-60 lövést adtak le, a követségi 60-70-et. Csecsei Kálmán a jelentés összefoglalásaként megállapította, hogy a „banditák mögött” egyelőre nem ismert személyek álltak, s akciójukat hosszabb rádió és sajtó „uszító kampány” előzte meg.

Csecsei második, szigorúan titkos minősítésű, *A berni magyar követség helyzetéről* tárgyú jelentése 1958. augusztus 27-én készült Budapesten, a *Belügyminisztérium II/3. osztály* felzettel ellátva.¹⁸ A jelentés felsorolja, hogy készítője milyen feladatok elvégzésére kapott utasítást, és az utasítás teljesítését is rögzíti. Ezek:

1. A támadás lefolyásának pontos megállapítása

Csecsei mellékelte a támadásról készült rezidensi és a katonai hírszerzőktől kiküldött megbízott jelentését.

2. A követség hangulata az események alatt és után

Az események alatt „mindenki bátran viselkedett”. „Jellemző volt a hangulatra, hogy az elvtársak harc közben tréfálkoztak, nem fogták fel a helyzetet tragikusan.” A „feszített” biztonsági szabályok, a bezártság – ami elsősorban a nem dolgozó feleségekre volt hatással – ellenére „az elvtársak öntudatosan, zúgolódás nélkül teljesítik a kötelességüket”. A dolgozók azt kifogásolták, hogy a követ túlságosan igénybe veszi őket, s este nyolcig-tízíg dolgoznak.¹⁹

3. A svájci szervek magatartása és a lakosság hangulata a követséggel szemben

A svájci hivatalos magatartás ellenséges. Francia Svájcban a lakosság „hangulata jobb Magyarországgal szemben, mint a német területen”. A svájci hatóságok megfélemlítették Klejka Lászlónét, több alkalommal arra akarták rávenni, hogy ne térjen haza.

A svájci hatóságok nem hajlandók az esetleges – Nagy halála miatt bekövetkezhető – támadások megelőzésére radikális lépéseket tenni. A lakosság részéről magyarellenes hangulat tapasztalható, feltételezhető, hogy „a lakosság is segítséget ad egy követségi beosztott elleni támadáshoz”.

4. Az események visszhangja a svájci sajtóban

Ellenséges, de a genfi lapok mértéktartóbbak.

5. Fenyegetések és újabb provokációs kísérletek megállapítása

A Nagynál talált dokumentumok arra utalnak, hogy a svájci magyar disszidensek között a nyugati, de különösen az amerikai hírszerzés aktívan dolgozik. Nagy naplójából kitűnik, hogy többször járt a rendőrségen, és „1957 elejétől kiképzésen vett részt.” A „Corvin közű banda” parancsnoka, Pongrátz levelet írt Nagynak, s ebből megállapítható, hogy Nagy is a „Corvin közű ellenforradalmi csoportozhoz tartozott”. Nagy halála ürügyül szolgálhat a követség vagy egyes dolgozók elleni támadásra. Sok gyalázkodó, fenyegető levél érkezett. „Mint érdekességet kell megemlíteni, hogy Marjai elvtárs a provokáció után egy ismeretlen személytől egy szép nagy kaktuszt kapott ajándékként levél kísérettel, melyben a küldött [sic!] kifejezi együttérzését.”

6. A provokációk kivédésében részt vevő elvtársak helyzetének a megállapítása

A követségen ismert, hogy a halálos lövéseket Veres adta le, s ez a tény Papp vallomása és a rendőrség helyszíni szemléje folytán is kitudódhat. Ez azzal a következménnyel járhat, hogy a disszidensek bosszút állhatnak rajta. Semmi garancia nincs arra, hogy Veres lakcímét konspirálni lehet.

7. A biztonsági helyzet felmérése és intézkedések megtétele

Az épület biztonsági körülményeiről a jelentés lesújtó képet ad, mondván, hogy a legminimálisabb élet- és anyagi biztonságot sem adja, és rendkívül tűzveszélyes. A helyzetnek megfelelően egy sor, a biztonságot fokozó intézkedésre tesz javaslatot – egyebek mellett a hivatalnak a sokkal jobban védhető követi rezidenciába történő átköltöztetését. Indítványozza a tűzharcban részt vevő munkatársak fokozott leváltását és berendelését, Veressel kezdve a sort.²⁰ Ezen kívül sürgősséggel kezdeményezi a „kapitalista országokban” lévő követségek megfelelő fegyverzettel (géppisztollyal) történő ellátását.

8. Hogyan vigyük tovább a hazai sajtókampányt, milyen intézkedések megtételére (tüntetés a svájci követség előtt, feltűnő módon való figyelés) van szükség a budapesti svájci követséggel szemben

A követtel történt megbeszélés alapján Csécsői azt javasolta, hogy ne Svájc-ellenes cikkek jelenjenek meg, hanem a berni eseményeket „hozzák kapcsolatba a nyugati orszá-

gok, elsősorban az Egyesült Államok Magyarország ellen irányuló tevékenységével”. A cikkek a „birtokunkban lévő dokumentumok” felhasználásával készüljenek, lehetőleg minél több újságíró bevonásával. Nagy jelentősége lenne a kínai sajtó állásfoglalásainak, mivel Svájcban „Kínának kereskedelmi vonatkozásban nagy tekintélye van”. A svájci követség elleni tüntetést nem javasolta azzal, hogy előkészületeket a tüntetésre lehet tenni, s tüntetni, ha szükséges lesz.

A folytatódó belügyi vizsgálat fontos darabja a Tóth Pál rendőr őrnagy által készített, 1958. szeptember 3-i dátummal és a *Belügyminisztérium II/3. osztály* felzettel ellátott jelentés, amely Nagy Sándornak a követségen maradt holmijai között talált iratoknak az értékelése.²¹ Az okmányok a következők: Nagy Sándor kézzel írt naplója 1958. január 5-től 1958. augusztus 15-ig; Pongrátz Gergely géppel írt levele Nagy Sándorhoz; Szabó Lóránd levele Nagy Sándorhoz; Csöpi nevű személy levele Nagy Sándorhoz; Rendőrségi feljegyzés Nagy Sándor 1958. január 23-án, a berni kantonrendőrségen történt kihallgatása alkalmával nála talált levelekről és jegyzetéről; A svájci rendőrség helyszínen felvett jegyzőkönyve (?).

Az értékelő jelentés készítője e dokumentumok alapján megállapította, hogy Nagy „széles körű kapcsolatrendszerrel rendelkezett”, szorosabb baráti köre „disszidens fiatalokból tevődött össze”, míg lazább kapcsolatai között található Pongrátz Gergely „Corvin közti ellenforradalmár parancsnok”, a General Motors amerikai cég berni képviselőjének vezetője, a berni *Arbeitsamt* egyik magyar alkalmazottja, végül az *Ungarhilfe* szervezet egyik munkatársa, aki a berni rendőrségnél tolmács. A napló szerint több esetben kapott pénzt Papp Endrétől, s ezt Nagy úgy említi, mint „elvégzett munkáért járó fizetést vagy előleget”. Barátai „höz hasonló elemek”, akiről leírja, hogy némelyik autólopással gyanúsítható, vagy rendőrségi ügye van. Ez az életmód jelentősen közrejátszott abban a belügyi értékelés szerint, hogy több esetben volt a rendőrségen, így január 23-án, február 12-én, 14-én, 26-án, március 3-án. Január 23-án, például két nyomozó és tolmács jött érte 10 órakor, és délig volt a rendőrségen. Naplójában Nagy Sándor erről többet nem írt, de „a birtokunkban levő rendőrségi feljegyzésekből kitűnik, hogy ez alkalommal kihallgatták, és nála lévő különböző leveleket, névsorokat, címekeket és jegyzeteket foglaltak le”. Február 12-én késő éjszaka, ismeretlen okból ment a rendőrségre „Mégkértem őket reggel, telefonáljanak a kantonrendőrségre”. Február 14-én naplójában az van: „*Stadt policeien* fizettem 26.50 Frk. Fényképet megkaptam az igazolvánnyal.” Február 26-án ismét hívták a rendőrségre, naplója szerint: „Mári (vagy Mari) ügy kihallgatás. Egy 100% Győrit kell szerezni. Dudás címét odaadtam. Erdélyi levelét szintén átadtam.” Igen érdekes – állapítja meg Tóth őrnagy –, hogy rendőrségi ügyeiről egyáltalán nem nyugtalan hangon ír, sőt inkább olyan a hang, mintha velük együttműködné.

Sőt – szövi tovább Tóth a koncepciógyártás fonalát – Nagy kapcsolata az *Ungarhilfe* segítségével szervezettel – amely mögött az amerikai imperialisták állnak – világossá teszi, hogy Nagy és Papp csak végrehajtók voltak. Ezt erősíti, hogy Nagy Sándor kapcsolatai között

szerepel „bizonyos Galambos – Győr”. A „szervek” nyilvántartásában szerepelt egy „Galambos Ireneus Ferenc nevű pap”, aki Győrben a Nemzeti Tanács tagja volt, majd Nyugatra szökött, és a „disszidens fiatalok között folytat ellenséges tevékenységet. Kapcsolatban áll a Szabad Európa Rádióval, kémtevékenységet folytat Magyarországon ellen müncheni fedőcímeiken keresztül a SZER részére. Nagy Sándor szabadsága egy részét titokban Nyugat-Németországban töltötte, ezt Tóth „igen érdekesnek” találta, és kifejtette, hogy „Páter Galambos megállapíthatóan amerikai érdekeket szolgáló tevékenysége, az, hogy őt ismerte Nagy, Galambos tartózkodási helye és hogy Nagy titokban utazott Nyugat-Németországba négy napra, a General Motors amerikai cégnél történő alkalmaztatása s ott rövid három hónap után két hét szabadság elnyerése, az *Ungarhilfével* való kapcsolata s végül ezen amerikai képviselővel kialakult kapcsolata után egy akcióra történő előkészületek (fegyvervásárlás, a követség többszöri külső és belső szemrevételezése) arra mutatnak, hogy a banditátamadás mögött az USA aknamunkát kifejtő szervezetei vannak”. Ráadásul szűkszavú adatok arra is mutatnak, hogy „a svájci rendőrségnek volt bizonyos tudomása az akcióról, de nem vett arról tudomást”.

A Tóth őrnagy által összetákolt összeesküvés-elméletnek fontos eleme Nagy Sándor „rendőrségi kapcsolata” és nyugat-németországi utazása. Nagy Sándor természetesen együttműködött a rendőrséggel, és ennek okát az értékelést végző Tóth őrnagynak is tudnia kellett volna, ha célja nem annak a koncepciónak az alátámasztása, hogy a követség elleni támadás egy szélesebb körű, az „amerikai imperialisták” által pénzelt és a svájci hatóságok által szekundált összeesküvés eredménye. Ugyanis 1957 decemberében a berni kantonban található Bielben (ahol Nagy is lakott, s a városkában igen nagyszámú magyar menekült talált otthonra) egy Méry László nevű, hazatérni készülő menekültet a szintén menekült, „hütlenség” miatt Magyarországon 1950-ben tíz évre elítélt, és abból hatot leülő Farkas László brutális kegyetlenséggel agyonverte, majd kirabolta. Az ügyről ma is számos dokumentum található a levéltárban őrzött külügyi anyagok között,²² mely dokumentumok jóval a támadás előtt, 1958 első hónapjaiban készültek, és részletesen foglalkoztak a Méry-üggyel, Méry temetésével, a Méry édesanyjával folytatott beszélgetéssel stb. A svájci rendőrség a rablógyilkosság ügyében folytatott nyomozás során faggatta Nagy Sándort, akinek persze elemi érdeke volt, hogy „együttműködjön a rendőrséggel”. Ezenkívül, menekült barátai között többnek is dolga akadt a rendőrséggel, s ez is közrejátszott abban, hogy a rendőrség látókörébe került.

Nagy Sándort egy „alkalommal kihallgatták, és nála lévő különböző leveleket, névsorokat, címekeket és jegyzeteket foglaltak le” – írja Tóth őrnagy. Ez a kihallgatás és Nagy Sándor titkos nyugat-németországi utazása nyilván azzal, a svájci rendőrséget is élénken érdeklő fejleménnyel állt összefüggésben, hogy Nagy Sándor szabadságharcos szervezetet hozott létre Svájcban (vagy akart létrehozni), s kereste a kapcsolatot a svájcinál erősebb és jobban szervezett nyugat-németországi kommunistaellenes magyar emigrációval. A svájciak számára egyáltalán nem kívánatos politikai szervezkedés oly

mértékben érdekelte a svájci hatóságokat, hogy Papp Sándort őrizetbe vétele után kihallgatói arról is faggatták, vajon mit tud a Svájcban lévő magyar forradalmi tanácsról, valamint mit tud Erdeli Sándor (?) hollétéről, s ez utóbbi tudott-e akciójukról?²³ Papp Endre mind a három kérdésre negatív választ adott, s hangsúlyozta, hogy akciójukról rajtuk kívül senki nem tudott.²⁴

A jelentős hagyományokra visszanyúló koncepciógyártás klasszikus szabályai²⁵ szerint készült elemzéssel szemben a fentiekén kívül ott áll Papp Endrének a szüleihez írt, de a BM II/13-as levéllenőrzési osztály éber munkatársai által elcsípett levele. Ebben Papp azt írja, hogy „Egy pillanatilag se higgyétek azt, hogy esetleg egy nyugati szervezet szolgálatába állok és ennek utasítására cselekedtem. A bosszú gondolata vezetett bennünket Nagy I. és Maléter halála miatt. A világ lassan elfelejtkezik a magyarokról. A mi feladatunk, hogy néha eszébe juttassuk, »Magyarország még béklyókban szenved«. A mi figyelmeztetésünk egy kicsit radikális volt...”²⁶

A támadásról az életben maradt és a svájci rendőrség által őrizetbe vett Papp Endre több alkalommal is vallomást tett a svájci igazságügyi szervek előtt.²⁷ Az ügy svájci vizsgálati és tárgyalási anyagainak egy része magyar nyelven, dátum- és eredetmegjelölés nélkül a külügyminisztériumi iratcsomóban található.²⁸ Papp Endre itt szereplő, jegyzőkönyvezett vallomásai (illetve azok ügyészszéki-bírósági) összefoglalói nagy vonalakban visszaigazolják a történetek magyar fél által rögzített menetét, olyan részletekkel is szolgálnak azonban, amelyekről a magyar hivatalos szerveknek nem lehetett tudomásuk.

Papp Endre akciójuk indítékaként azt jelölte meg, hogy miután június közepén megtudták, hogy az „oroszkok, illetve a magyarok” kivégezték Nagy Imrét és Maléter Pált, arra az elhatározásra jutottak, hogy ezt csak a „szemet szemért elv” alapján lehet elintézni. Mivel valamivel korábban hallottak a berni román követség elleni támadásról, úgy gondolták, hogy valami hasonló akciót ők is végbevihetnek. Elképzelésük az volt, hogy a követségre bejutva olyan aktákat tulajdonítanak el, amelyek arra szolgálnak bizonyítékok, hogy a magyar követség kémtevékenységet folytat, illetve megszerzik ezzel együtt a követségnek információkat szolgáltató egyének listáját. A fegyverhasználatot az indokolta, hogy a követségi személyzet nem hagyta magát semlegesíteni. A támadásra felkészülve egy hat milliméteres pisztolyt és egy 7.65-ös revolvért vásároltak a hozzájuk való töltényekkel együtt. Később lögyakorlatokat is végeztek. Az események lefolyását illetően a magyar hivatalos szervek és Papp Endre verziója között lényeges eltérés, hogy előbbi szerint Gottwald után Nagy két lövést adott le, míg utóbbi azt állította, hogy egy alkalommal lőtt, de a földbe. A másik eltérés az első lövésekre vonatkozik. A magyar jelentések szerint a támadók kezdtek lövöldözni, míg Papp Endre szerint a követségi munkatársak adták le az első lövéseket.

1958. augusztus 23-án a KÜM nemzetközi jogi főosztályán keletkezett feljegyzés²⁹ a „berni merénylet tárgyában” arról számol be, hogy a berni ügyészség felhívta a kö-

vetséget, és arról érdeklődött, hogy a magyar fél kíván-e magánvádat emelni a „mérnylők” ellen olyan cselekmények miatt, amelyeket a svájci törvények hivatalból nem üldöznek. Ezek lehetnek: magánlaksértés, szabadságtól megfosztás, dologi károsodás. Ezek enyhe büntetéssel járnak: három naptól három évig terjedő fogház vagy pénz-büntetés. A főosztály arra vonatkozóan nem rendelkezett információval, hogy a svájci ügyészség milyen, hivatalból üldözendő bűncselekmény miatt kíván vádat emelni. Mivel a büntetőeljárásban „az egyes kantonok jogszabályai szerint járnak el”, a feljegyzés készítői végül is nem tudtak állást foglalni, és azt javasolták, hogy a követség konzultáljon az ügyben J. D. Lifschitz berni ügyvéddel, akivel „pénzügyi és gazdasági szerveink évek óta szoros kapcsolatban állnak”, és aki a követség részére korábban is tett szolgáltatásokat. Annyi azonban bizonyos – zárul a feljegyzés –, hogy a magánindítvány emelése vagy a büntetőperben való részvétel nem befolyásolja a diplomáciai úton teendő lépéseket vagy a kártérítési igény emelését.

A szövetségi ügyészség „rendelkezése” szerint először tiltott politikai hírszerző szolgálat, életveszélyeztetés és szabadságtól megfosztás voltak az első vádpontok az 1937-ben született, magyar állampolgár, segédmunkás, bieli lakos Papp Endre ellen, aki a berni kerületi börtönben volt vizsgálati fogságban. Az 1936-ban született Nagy Sándor magyar állampolgár, segédmunkás 1958. augusztus 23-án meghalt, így őt nem vonhatták eljárás alá. Mivel a bíróság megállapította a vizsgálat során, hogy a szövetségi eljárás hatálya alá eső, tiltott politikai hírszerző szolgálat vádpontja nem állja meg a helyét, az egész ügyet az illetékes kantoni vizsgálóbíróhoz utalták. A kantonban érvényes törvények szerint Papp Endrét végül élet elleni fenyegetéssel, szabadságtól való megfosztás kísérletével, magánlaksértéssel, lopással, illetve lopás kísérletével és vagyoni károkozással vádolták, és az 1959. júliusi tárgyalásán másfél évi börtönbüntetésre ítélték, majd nem sokkal később szabadlábra helyezték. A politikai rendőrség II/3-as osztálya *Svájci emigráció* dossziéjában Pappról később az az információ szerepel, hogy a berni egyetemen kínáltak neki helyet egyetemi tanulmányai folytatására.³⁰

1958. szeptemberében, a berni példa nyomán, a párizsi magyar követségen is lövöldözéssel végződő behatolási kísérlet történt..., de az már egy másik történet.

Jegyzetek

- 1 MOL XIX-J-1-k, 45–64 Svájc 2. doboz 11–14. tétel. (Az iratcsomó, amelyben a nyilatkozat szerepel, az ügyel összefüggő, iktatás nélküli, svájci bírósági-, ügyészségi és magyar külügyi dokumentumokat tartalmaz.)
- 2 Uo.
- 3 Krahulcsán Zsolt: „»A mi figyelmeztetésünk egy kicsit radikális volt...« A berni magyar követség elleni támadás, 1958. augusztus 16.”. *Betekintő*, Vol. 1. No. 1. (2007). <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=44>.

- 4 Uo.
- 5 MOL XIX-J-21-a Svájc 37. doboz.
- 6 A A budapesti svájci követség válaszigygyéke az 1958. szeptember 4-i dátummal ellátott magyar jegyzékre reagál.
- 7 A MOL XIX-J-1-k, 45–64 Svájc 2. doboz 11–14. tételnél nem fellelhető.
- 8 MOL XIX-J-1-k, 45–64 Svájc 2. doboz 11–14. tétel.
- 9 Ennek belügyi iratait (összesen hét dokumentumot) l. Krahulcsán: i. m.
- 10 Ezek szerint a rendőrség a behatolás után pár perccel ott volt a helyszínen.
- 11 Inkább vérmérséklete indokolta a támadás visszaverésében játszott szerepét, nem pedig az, hogy feledtetni akarta 1956-os „kisiklását”. Ugyanis 1956. október 30-án – a központi utasításnak megfelelően – közölte a berni követségen működő hírszerző tisztekkel, hogy hazarendelték őket, s ha nem teljesítik az utasítást, megvonatja tőlük a diplomáciai státuszukat. A belügy aztán Marjai és mások fejét követelte, de Kádár lényegében mellékvágányra tette az ügyet. L. Krahulcsán: i. m.
- 12 Tehát negyven perccel a támadás kezdete után.
- 13 Bár a követségi dolgozók tudták, hogy ki adta le a halálos lövéseket, ez titkos információ volt. Ennek következtében aztán a külügyben évtizedekig a legvadabb pletykák keringtek a kiletét illetően.
- 14 Az 1962-ig érvényben lévő struktúra szerint. L. Krahulcsán: i. m.
- 15 Uo.
- 16 Uo. két jelentését adja közre.
- 17 Mivel az esettel kapcsolatban készült dokumentumok jórészt „banditaként” emlegetik a két elkövetőt, lehetetlen nem gondolni Kádárnak az MSZMP 1957-es országos értekezletén elhangzott beszédére, melynek során a BM-ben történő „rendcsinálás” sürgetése közben nevezett így egy viszonylag jelentéktelen ügyben vizsgálat alá vont újságíró.
- 18 Krahulcsán: i. m.
- 19 Marjai önmagát sem kímélő, rengeteget követelő munkastílusáról hajmeresztő történetek keringtek később is a külügyben.
- 20 Ez meg is történt. Veres két hónappal később már nem volt a követségen. MOL XIX-J-21-a 38. doboz.
- 21 Krahulcsán: i. m.
- 22 MOL XIX-J-21-a 35. doboz.
- 23 Nyilván Nagy Sándor emigrációs tevékenysége is szerepet játszott abban, hogy a rendőrség a rablógylkossági ügyön kívül is több alkalommal „meglátogatta” vagy beidézte.
- 24 Bár menyasszonya a kihallgatásakor azt feltételezte, hogy „Papp a magyar követség megtámadásakor felbujtogatókkal állt kapcsolatban.” Nagy Sándor nőismerőse sem tudott előkészületekről, de Nagy „rendkívül széleskörű (*sic!*) levelezést tartott fenn Nyugat-Európában lévő más menekültekkel”. Amikor megtudta, hogy a támadásban Nagy részt vett, alig tudta elhinni, mivel nem feltételezte volna róla, hogy „ő ezt ilyen együgyű módon vigye végbe”. MOL XIX-J-1-k, 45–64 Svájc 2. doboz 11–14. tétel.
- 25 „...politikai történések egy meghatározott koncepció alapján való kriminalizálása”. L. Huszár Tibor: Kádár. 2. köt. Budapest: Kossuth Kiadó, 2005. 68. o.
- 26 Krahulcsán: i. m.
- 27 MOL XIX-J-1-k, 45–64 Svájc 2. doboz 11–14. tétel.
- 28 Uo.
- 29 Uo. 98/F-1958.
- 30 Krahulcsán: i. m. (Vagyis Papp szabadulása után kitűnően megtanult németül: leérettségizett és elkezdte az egyetemet. Ez nem kizárt, de valószínűbb, hogy hamis információ volt, amivel bizonyítani akarták a svájciak bűnrészességét a támadásban: hogy azok az egyetemi tanulmányok lehetőségével fizettek Pappnak a szolgálataiért. Amennyiben igaz, csak tisztelegni lehet Papp Endre szellemi teljesítménye előtt.)